

BAGGRUND~~Samtidens Idéhistorie~~

By Mikkel Thorup and Simone Sefland Pedersen / 28. February 2021

Kommer snart: Samtidens idéhistorie

Enhver samtid er ganske naturligt optaget af sig selv, og vores i særdeleshed. Der er en hang til selvundersøgelser og epokaliseringer, til at gøre enhver krusning til en flodbølge og til igen og igen at tro, at verden aldrig bliver den samme igen. Denne type udsagn er præget af optagethed af øjeblikket, af korte perspektiver og nyhedsværdi, og selv om det kan være godt nok, skaber det samtidig et behov for at

tænke historiserende over samtiden. Hvilke tidsforståelser opstår, bruges og forkastes? Hvem står bag dem, og hvem udfordrer dem? Hvor formidles de? Hvordan etableres der pludselig en idé om, at vi lever i en tid, der har et eller andet specifikt karakteristika? Har vi hørt denne *Zeitgeist*-analyse før? Hvilke tider spejler samtiden sig i? Den type spørgsmål bør stilles for at give perspektiv og en nogenlunde fast grund, hvorfra vi kan vurdere alle disse udsagn om samtiden.

Netop samtidens travle, kaotiske produktion af historier og idéer om sig selv bruges ofte som indvending mod samtidsidéhistorien og mod den beslægtede samtidshistorie. Der produceres for meget, for hurtigt, med uklar retning. Der er ingen præeksisterende forskningslitteratur, ingen historisk overleveret afgrænsning af emnerne, ingen veldefinerede begreber. Og ingen ved, om idéerne holder i morgen. "Forøgelsen af historiens hastighed," skrev en amerikansk historiker, "betyder at 'nutiden' bliver 'fortid' hurtigere end nogensinde før." Han fortsatte: "Vor tid – af hvilken grund det så end er, måske fordi forandringshastigheden gør det yderst svært for os at tage os selv eller vores samfund for givet – har en hidtil uset optagethed af sig selv, dets dilemmaer, dets lidelser, dets ekstaser." Disse er alle sammen valide indvendinger mod at arbejde med en nutid i evigt accelererende forandring og med en hastigt stigende kildeproduktion. Hvordan kan man undersøge og skrive om vores galopperende nu? Det kan måske hjælpe en smule at tænke over, at det ovenstående blev skrevet i 1967. Få af nutidens bekymringer for samtidsidéhistoriens praksis er nye. I det hele taget synes hver tidsalder i det moderne at være overvældet af, hvad der sker i dens egen tid – et ikke ringe emne for en samtidsidéhistoriker!

Samtidsidéhistorie handler om at lytte til nutiden, der taler om og med sig selv. Det er en idéhistorisk praksis, som beskæftiger sig med den tid, som vi umiddelbart befinder os i. Det er en måde, hvorpå idéhistoriske undersøgelser og metoder kan bruges til at opklare det, der undrer os i vores egen tid.

Med bogen *Samtidens idéhistorie* insisterer vi på, at det er værdifuldt at beskæftige sig med samtiden som idéhistoriker. Det er ikke let at navigere i nutiden, og det er endnu mindre let at gøre det levende morads af idéer, begreber, begivenheder, fænomener, mennesker, deres tekster, produktion og liv analysérbart, men det er vigtigt. *Samtidens idéhistorie* er derfor et forsøg på at forlænge og opdatere idéhistorien. Ikke fordi den er forældet – overhovedet at betragte den som sådan ville være stik imod dens egne principper – men fordi den traditionelt har lagt sit

analytiske hovedfokus i fortiden, og oftest den fortid, der strækker sig flere hundrede år tilbage. Vi ønsker ikke at erstatte det, men at forlænge og supplere det med et samtidsperspektiv, som foreløbig manifesterer sig i denne bog.

I

Samtid kan forstås som ”den nære fortid, den hvor der stadig er levende aktører”, dvs. en nutid, der for nylig er blevet fortid. Vi er her mere optaget af det, vi kunne kalde ’den nære nutid’, dvs. en nutid, der fortløbende er i gang, men endnu ikke er fortid. Samtidshistorie forstås traditionelt som tiden efter 1945 eller lignende, ”historien om en fortid, der endnu ikke helt død”, ”det nys forgangne”, men dog stadig en fortid. Samtiden, skriver den newzealandske kulturteoretiker Simon During, ”er ikke bare det øjeblikkelige. Noget af det, der sker nu synes mere samtidigt end andre ting, der også sker nu. Det samtidige er den del af forgangen tid, som vi anerkender som tilhørende os nu; det, der endnu ikke synes at have afsluttet sig i narrativ forstand.” Samtid kan altså være et længere eller kortere ’nu’.

Hvor lang er samtiden? Hvor langt strækker samtiden sig? Vi kan nærme os de mulige svar (som er i flertal) på det spørgsmål ved kort at betragte tre betydninger af samtid som *det øjeblikkelige* (nu-og-her), *det samtidige* (på samme tid), og som *samtidighed* (jævnaldrende, på samme alder). Det øjeblikkelige betegner samtid som det korte nu, det er lige nu og her. Det er den korte tidshorisont for en samtidsidéhistorie, hvor fokus ikke er på opspillet til nu eller en længerevarende epoke, som nu er del af, men kun det, der træder frem i sin specificitet og uafhængighed som nu. Det samtidige er det, der sker i samme tidsrum, som har et fælles mellemværende med samme tidslighed, selv hvis det ikke på anden måde er forbundet.

For en samtidsidéhistorie er det, vi undersøger, hvordan forskellige idéer og forestillinger, f.eks. i økonomien og æstetikken, er uafhængige af hinanden men forbundne gennem at eksistere i og være formet af den samme tid. Endelig er samtidighed at forstå som temporal parallelitet, noget der findes og følges ad i tid, noget der er på samme alder, generationer f.eks., men vi kan også tænke den temporale parallelitet som en epoke, et tidsspænd defineret ved noget fælles, der gør, at før, nu og senere deler noget afgørende. For en samtidsidéhistorie kunne det være undersøgelsen af, hvordan tiden, epoken, ikke kun er en tid, men også

indeholder eller medfører en udvikling, der former og præger det sociale kontinuerligt.

En anden måde at nærme os spørgsmålet om samtidens længde kan man finde hos den engelske litteraturteoretiker Raymond Williams, der opdelte ethvert nus idéer i tre: *det dominerende*, de formationer, der (ufuldstændigt) kontrollerer en tid; det, som vi med en parafrasering af Karl Marx kan kalde for den 'herskende tids idéer'; *det residuale*: de idéer, som er blevet "formet i fortiden, men stadig er aktive i den [aktuelle] kulturelle proces, ikke kun og ofte slet ikke som et fortidigt element men som en effektiv del af nutiden." Det residuale er eksisterende idéformationer, der er arvet fra fortiden, men som har ringe eller ingen fremtid; *det fremspirende* er de idéer, der endnu ikke har opnået deres fulde udformning eller indvirkning. Hvilke idéer, der på et givent tidspunkt er hvor – under afvikling, i effekt, under opbygning – er del af en samtidsidéhistories spekulative dimension.

Der er ingen sikker måde at vide eller fordele det på, når man står midt i det. Det er en af de afgørende forskelle mellem en fortidsvendt idéhistorie og en samtidsidéhistorie: den fortidsvendte kan se, hvad der i en given periode blev afviklet, hvad som virkede hegemonisk, og hvad som brød frem og senere blev det dominerende. For en samtidsidéhistorisk praksis må det forblive en analytisk tasedannelse.

Mens vi har præsenteret to ydre måder at definere samtiden på, findes der også en tredje måde: den indre. Her kan man nærme sig samtiden ved at undersøge, hvordan kilder fra den pågældende samtid selv definerer deres tid. Når tidsdiagnoser opstilles, følges de ofte af refleksioner over begyndelses- og slutpunkter eller identifikationer af begivenheder, begreber eller tendenser, der ses som særligt karakteristiske for tiden. Tekster, som behandler diagnosen af 'den postfaktuelle æra' sætter ofte Donald Trumps præsidentvalgkamp som den absolutte karakteristik og identificerer derved diagnosens begyndelsepunkt et sted i 2015. Her kan samtidsidéhistorikeren spørge: Hvorfor det? Hvilke konsekvenser kan den kontekstualisering få?

II

Samtidsidéhistorikeren kan undersøge epokale bestemmelser, samtidsdiagnoser og hegemoniske diskurser om og fra sin egen tid for dernæst at bryde dem ned i partikulære dele, der kan kaste lys over deres oprindelse, deres relation til andre epokale bestemmelser eller til de aktører, der iværksætter dem. Et fænomen som globalisering kan undersøges gennem ideologiske diskussioner, hvor begrebet optræder, gennem policy-papirer eller gennem brugen af begrebet i forskellige samfundssfærer, alt sammen med det formål at undersøge hvilke forskellige globaliseringsbegreber og -forståelser, der findes. En diagnose som 'den postfaktuelle æra' kan undersøges gennem avisartikler, debatbøger og akademiske rapporter for at finde ud af, hvilke betydninger forskellige aktører tillægger den epokale bestemmelse, og hvilke samfundsdiskussioner den relateres til. Herved kan man benytte netop sin samtidighed med de fænomener, man undersøger, til at undersøge hvad ens egen tid taler meget – *eller slet ikke taler* – om.

Samtidsidéhistorikeren kan bruge sin egen samtidighed til at identificere det, der i samtiden betragtes som uaktuelt. Den amerikanske politiske teoretiker Wendy Brown skriver for eksempel om usamtidighed – eller endda utidighed op imod dem, der siger 'det er ikke tiden til den slags' – som en kritisk strategi, der kan "udfordre etablerede fortællinger om, hvad slags tid, det er nu, hvad tiderne er, og hvilket politisk tempo eller temporalitet, vi bør adlyde".

Uaktualitet er et andet ord for usamtidighed. 'Uaktuel' er det, at noget ikke længere kan forbindes til nutiden. At tiden er gået eller har ændret sig, og at det førhen aktuelle ikke har flyttet sig tilsvarende. Uaktualitet er manglen på tilkoblingsmuligheder til nutiden. Vi skal måske skærpe udsagnet og sige: Uaktualitet er det, at ingen responderer. Uaktuel er det, der hverken mødes med tilslutning eller afvisning men med tavshed. I modsætning til aktualitet, der kommer af de latinske betegnelser *actualis* (virksom), *actus* (handling) og *-itas* (handling eller tilstand) og derfor betegner noget, der aktivt virker og agerer, så betegner uaktualitet det, der ikke længere har nogen virkning, der ikke kommanderer nogen respekt, ikke afstedkommer nogen handling, ikke giver nogen forklaring.

En (idé)historiserende tilgang til samtidige begreber, fænomener og begivenheder kan bygge bro mellem historien og samtiden. Dels kan dette perspektiv forankre samtidens flyvske elementer ved at kontekstualisere dem og lade begreber, begivenheder, fænomener eller hvad som helst andet fungere som prismer til idéer i

samtiden – og ikke mindst idéernes historie. Samtidig giver tilgangen mulighed for at reflektere over det, der endnu ikke er et forskningsobjekt eller et forskningsfelt og gøre det aktuelt for idéhistoriske undersøgelser.

III

Den 9. januar 1831 udgav den engelske filosof John Stuart Mill den første af en række artikler under den fælles overskrift 'Spirit of the Age', hvori han søgte at diagnosticere sin samtid som midt i overgangen mellem én samfundsform og en anden – med dertilhørende nye vidensformer og vidensautoriteter. I denne første af en række artikler om samme emne skrev Mill:

“Midt i al denne vilkårlige hyldest eller tilsvining [af samtiden, red.], disse ukvalificerede håb og ængstelser, synes det et meget passende emne for en filosofisk undersøgelse, hvad denne tidsalders ånd virkelig er; og hvordan og hvori den adskiller sig fra enhver anden tidsalder. Anliggendet er yderst vigtigt: for hvad end vi tænker eller kommer til at tænke over samtiden, kan vi ikke komme ud af den; vi må lide dens lidelser og nyde dens nydelser; vi må dele dens lod og, for enten at være nyttige eller rolige, må vi tage del i dens karakter. Intet menneske, hvis gode kvaliteter, mestendels hører en anden tidsalder til, kan have megen indflydelse i sin egen. Og da hver tidsalder indeholder i sig kimen til alle fremtidige tidsaldre, lige så sikkert som frøet indeholder det fremtidige træ, er viden om vores egen tidsalder kilden til forudsigelse – den eneste nøgle til fortidens historie. Det er kun i nutiden, at vi kan kende fremtiden; det er kun gennem nutiden, at det er i vores magt at influere det, der vil komme.”

Samtidsidéhistorisk arbejde befinder sig imellem at være oplagt og udfordrende. Det er oplagt, fordi verden omkring os er fyldt med begivenheder, konflikter, begreber og fænomener, som kalder lige så højt på en afklarende, perspektiverende idéhistorisk analyse som den fortid, alle (idé)historikere stadig er i færd med at undersøge og fortolke. Det er udfordrende, fordi der ligger et stykke metodisk arbejde i at gøre samtiden observerbar, som endnu ikke er færdigudviklet.

I *Samtidens idéhistorie* tager vi første spadestik i udviklingen af specifikke greb, tilgange og måder at gøre samtiden til et studieobjekt.

Vi behøver ikke vente på arkiverne, før vi laver idéhistorie. Fortidens samtider har i århundreder haft en optagethed af sig selv og af at beskrive, hvad der er specifikt ved lige netop denne specifikke tid, som Mill gjorde det med sin tids aviser; dens politiske begivenheder, dens kulturelle tendenser, dens generationer, dens natur. Hvad vil stå tilbage som en karakteristik ved denne tid? Hvad vil gå over i historien? Der produceres samtidsidéer overalt og hele tiden.

Samtidsidéhistorie kan med god ret betragtes som en del af den større udvidelse, der foregår i idéhistorien i disse år. Det idéhistoriske genstandsfelt udvides geografisk med den globale tilgang, aktørfeltet ekspanderes til de negligerede, udelukkede og til mellemfigurerne og ikke mindst udvides materialet, idéhistorikere læser og beskæftiger sig med. Derfor ser vi det som en naturlig forlængelse, at vi også udvider idéhistoriens historiske genstandsfelt og begynder at undersøge idéerne i samtiden.

Og de er overalt. De findes i faglitteratur, skønlitteratur, i sangtekster, i udstillingskataloger, i arkitektoniske manifeste, i policypapirer, i politiske taler, i debatindlæg, i lederspalterne i aviserne – ja, avisen er i sig selv en samtidsdiagnose hver eneste dag. Og de er ikke kun passive skildringer, som skrives, læses og glemmes. De er aktive bidrag til den tid, de beskriver. Vi bør forstå dem, i forlængelse af Reinhart Koselleck, som *indikatorer* på forandring, dvs. som tegn på at noget sker, og som *faktorer* i forandring, dvs. som med til at få ting til at ske. Beskrivelserne levendegøres, når nogen godtager dem, og samtidsidéerne har et dialektisk forhold til den tid, som udråber dem. Når den antropocæne tidsalder udråbes internationalt i videnskabelige tidsskrifter og aviser, og flere højskoler i Danmark derefter opretter linjer, hvor elever kan lære at leve klimaneutralt, er der et effektivt forhold mellem samtidens idéer og dens handlinger.

Derfor er omgangen med samtidens idéer om sig selv som både empirisk materiale og analytiske redskaber af stor vigtighed for idéhistorikere: De viser os både, hvor idéerne formuleres og reformuleres – men de leder også vores blik derhen, hvor idéerne virker.

Samtidens idéhistorie er redigeret af Simone Sefland Pedersen og Mikkel Thorup. Den indeholder bidrag fra Astrid Nonbo Andersen, Casper Andersen, Christian Olaf Christiansen, Nicolai von Eggers, Kasper Mikael Jacek, Stefan Gaarsmand Jacobsen, Ludvig Goldschmidt Pedersen, Jonas Holst, Gro Hellesdatter Jacobsen, Arendse Wenzel Måge, Simone Sefland Pedersen, Rikke Alberg Peters, Louise Rognlien, Oscar Rothstein og Mikkel Thorup.

Med layout og illustrationer af Mathias Skafte Andersen.

Udkommer i slutningen af marts 2021.

[← Previous Post](#)

[Next Post →](#)

Om Baggrund

Tilmed nyhedsbrev

Tilmeld dig nyhedsbrevet